

ORHUN UYGUR DEVLETİ ORDUSU'NUN SİLAHLANMASI VE EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Varis ÇAKAN*

Özet: Göktürklerden sonra Orhun Selenga vadisinde devlet kuran Uygurlar 751 yılındaki Talas Savaşı'ndan sonra Çin'in gerilemesiyle siyasi, ekonomi ve askeri alanda yükselerek Asya'nın en güçlü devleti konumuna gelmişti. Yaklaşık bir asır Tarihi İpek Yolu'nun Orta Asya'daki en önemli merkezlerini kontrol altında tutan Orhun Uygur Devleti bu avantajlı durumunu sürdürebilmek için siyasi, iktisadi ve kültürel alanda büyük reformlar gerçekleştirmekle birlikte askeri alanda da çok önemli ilerlemeler kaydederek Uygur Ordusu'nu çağının en güçlü ordusu haline getirmiştir. Bu makalede Uygur Ordusunun güçlenmesini sağlayan silahlanma ve eğitim konusu ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler :Orhun Uygur Devleti, İpek Yolu, Askeri Teşkilat, Süvari Birlikler, Ok-yay.

An Inquiry into the Armament and Training of the Army of the Orkhon Uygur State

Abstract : The Turkic Uygurs established their state in the Orkhon Selenga valley following the demise of the Köktürk Empire. As a result of the recession of the Chinese power in the aftermath of its defeat in the battle of Talas in 751, the Uygur State rose to become the mightiest state in Asia both in the economic and military sense. The latter controlled the key points of the Silk Road for about a century and initiated impressive reforms in the spheres of politics, economy, culture, as well as military. The present article dwells on the armament and training issues of the Uygur army.

Keywords: Orkhon Uygur State, Silk Road, Military Organization, Cavalry Troops, Arrow

Giriş

Göktürklerden sonra 745 yılında Orhun Bölgesinde kurulan Türk devletine tarihte Orhun Uygur Devleti dendi. 751 yılındaki Talas Savaşı'nda Çinlilerin yenilerek Orta Asya'dan çekilmesinden sonra sınırlarını doğuda bugünkü Çin'in kuzeydoğusundaki Amur Neh-

* Öğrt.Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

ri'nden batıda Otrar şehrine kadar, kuzeyde Yenisey Nehri kıyılarından güneyde Çin ve Tibet sınırlarına kadar genişleten Uygurlar siyasi ekonomi ve askeri alanda yükselerek Asya'nın en güçlü devleti konumuna gelmiştir. Tarihi İpek Yolu'nun en önemli merkezlerini doğrudan idare eden Uygur Devleti bu avantajını sürdürebilmek için siyasi, iktisadi ve kültürel alanda büyük reformlar gerçekleştirmekle birlikte askeri alanda da çok önemli ilerlemeler kaydederek çağının en güçlü ordusu konumuna gelmişti. Bu sebepten dolayıdır ki 757'de ve 762'de Çin'de patlak veren iki büyük isyanı bastırmaları için T'ang imparatorlarından T'ang Su-tsung (Li-heng/Saltanat devri 756-761) ile Tai-tsung (Li-yü/762-780) Uygur kağanından asker göndermesini talep etmiştir (Liu Tzu-hsiao, 1985: 100-104). Uygurlar üstün askeri gücü ile isyanı kısa zaman içerisinde bastırdıktan sonra Çin ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerde tamamen Uygurların lehine olan anlaşmalar yaptı. Böylece Çin siyasi, ekonomi ve askeri bakımdan Uygurların baskısı altına alınmıştı.

Uygurların en önemli özelliklerinden biri hiç kuşkusuz yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu olmalarıdır. VIII. yüzyıldan itibaren Uygurlar göçebe havancılığa dayalı bir bozkır yaşam biçiminden ziraat ve ticarete dayalı kent yaşamına geçmeye başlamışlardı ve "Töles boylarının bayraktarı olup, bozkırda hem de şehir merkezlerinde boy göstermeye başlamışlardı" (Abi Takio, 1986:8) Bu devirde Uygurlar sadece Bozkırın efendileri olmakla da kalmayıp yine Orta Asya'dan geçen İpek Yolu'nun da koruyuculuğuna üstlenmişlerdi. Disiplinli ve sistemli hareket eden bir askeri gücün ifade ettiği mânayı çok iyi bilen Uygurlar, tarihte üne kavuşmuş bütün büyük devletler gibi askeri teşkilât üzerinde hassasiyetle durarak İpek Yolu'nun güvenliğini muhafazaya çalışmışlardır.

Uygurlarda da en büyük askeri birliğe tıpkı Hunlar ve Göktürklerde olduğu gibi "Tümen" deniliyordu. Bütün Tümenlerin başındaki büyük komutana "Baş Sangun" (Tümen Başı) denilirdi. Baş Sangunlar "Şad"lara ve "Tekin"lere bağlı idi. Bazı araştırmacılar "Tümen Başı" rütbesinin "Şad" rütbesine eş değer olduğunu söylemekte iseler de henüz bu konuda kesin bir bilgi elde edilememiştir. Şad eski Türk Devlet Teşkilatında Yabgu'dan sonraki rütbe olup ordudan sorumlu idi. Şad hanedan üyelerinin içinden seçilirdi ve "Sağ Şad" Sol Şad" diye ikiye ayrılırdı (Nurhaci, 2001: 38). Bunlar Merkez Ordu Komutanlığına bağlı Sağ ve Sol Kol ordu komutanları idi. Tekinler ise Kağan oğullarının ve diğer hanedan üyelerinin unvanı olup Göktürkler döneminde Şadlar ile yetkide eşit iken Uygurlarda Şadlardan daha

önemli bir rütbe oldu. Orhun Uygur Devletinde Tekin iken Kağan olanlar vardı Mesela: Hu Tekin, “Ay Tengride Kut Bulmuş Küçlög Bilge Kağan” unvanı ile, Hazar Tekin, “Ay Tengride Kut Bulmuş Kuç Bilke Kağan” unvanı ile kağan olmuşlardır. Tekinler ve Şadlar Tümen komutanlarını doğrudan idare edebilirdi. Tümen komutanlarına ise Sangun denirdi. Orhun Uygur Devleti kurulmadan önce Uygurların başbuğu olan Tümid Uluğ İltebir ve oğlu Bayan Han’a Çinlilerin “Marifet kazanan Uluğ Sangun” ve “Sol kol Uluğ Sangun”(Yang Shengmen, 1998:168) dediğini görüyoruz. Sangunlardan sonraki askeri rütbe “Çor” idi. Bu rütbeye ancak Hanedan ailesine mensup olan erkekler sahip olabiliyorlardı. Uygurlarda “Çorluk”tan hakanlığa yükselenler de vardı. Mesela Orhun Uygur Devleti’nin büyük hakanlarından “Tengride Bolmuş İl Etmiş Bilge Kağan”ın unvanı önce “Çor” idi. Kaynaklarda “Bayan Çor”(Moyun Çor) olarak da geçiyordu. “Çor”un askeri rütbedeki karşılığının “Binbaşı” olduğu anlaşılmaktadır. Orhun Uygur Ordusunda da Tümenler binli, yüzlü ve onlu gruplara ayrılır ve bunların başına binbaşı, yüzbaşı ve onbaşı denen komutanlar tayin edilirdi.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre Orhun Uygur Devleti’nin Ordusu o çağın tekniğine göre en tesirli silahlarla donatılmıştı. Başlıca silahları at, yay ve ok, kılıç, mızrak, hançer ve kargının yanında, kumandanlarda neft atan yangın mermili mancınıklar, subaylarda eş görülmemiş savaş âletleri bulunuyordu. Orta Asyalı Türk kavimlerin hayatlarının en önde gelen özelliği, hareket halinde olmaları idi. Fertlerin bu hareketli hayatı, topluma da bir dinamizm veriyordu. Çin kaynakları savaş dışındaki zamanlarda Uygurların birçok aile ve boylarının bir araya gelerek süre avına çıktıklarından ve bunun bir nevi savaş eğitimi olduğundan bahsetmektedirler. Aslında bu tür eğitim usulü Hunlar ve Göktürklerde de mevcut olup büyük Hun hükümdarı Batur Tanrıkut (Mete) kendini Hun Tanrıkutluğu’nun tahtına varis bırakmayıp Hun hanedan soyuna mensup olmayan anadan doğma üvey kardeşini taht varisi ilan eden babası Tümen Tanrıkut’u böyle bir süre avında öldürerek Hun Tanrıkutluğu’nun tahtına geçmişti.

1. Orhun Uygur Devleti Ordusu’nun Silahlanması

Bir ordunun savaşta galip gelmesi veya yenilmesi, moralinin iyi ve kötü oluşu, o ordunun silahlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla silahlanma Orhun Uygur Ordusu’nun çok önemsedığı bir husus idi. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Uygur Ordusu çağının en iyi silahlanmış bir ordusu olup, başlıca silahları at, ok-yay, kılıç, mızrak, kalkan, dobulga, zırh ve salmadan (Kapan) ibaret idi. Bunların

içinde savaşta rolü en büyük olanları at ile ok-yay idi. Atın evcilleştirilerek günlük hayatta ve savaşlarda kullanılması ile geliştirilen At Medeniyeti Orta Asya Bozkır kavimlerinin Dünya Medeniyetine yaptığı önemli bir katkıdır. Eski Türkler atın savaşlardaki rolünü çok iyi kavradıkları için atı ilk olarak evcilleştirmişler ve beslemeye başlamışlardır. Ulaşımda ve güvenlikte atın önemini daha iyi anlayan atalarımız savaşlarda da attan yararlanmak için süvari birlikleri kurmuşlardır. Atın askerlerin cengaverliğini artıran önemli bir silah olduğu konusunda Çin kaynaklarında, “At askerinin sermayesidir devletin direğidir... Savaşan taraflar atlarının gücü ve hızına göre kazanır yada yenilir”, “Bir süvari sekiz piyadeye eşittir” (Yang Sheng-men, 1998: 205) gibi bilgilere rastlanmaktadır. Ateşli silahlar keşfedilmeden önce atlı askerlerin savaşlarda ne kadar üstün bir güce sahip olduğunu bunun için Uygurların ata çok önem vererek çağının en iyi süvari birliğini kurduğunu anlatan Çin kaynaklarında Uygur Türk süvari birliklerini Çin süvari birlikleriyle mukayese ederek şu görüşleri ileri sürmektedirler: “Gobi Çölü’nün kuzeyindeki göçebe toplulukların süvari birlikleri Çin’deki süvari birliklerden çok üstün idi. Uygur Türk Süvari birliklerinin en büyük özelliği, onların at sırtında ustaca ok yay kullanabilmelerindedir. T’ang orduları (Çin ordularının) onları kolay kolay yenemezler”. Ch’en Yan-ke adlı bir Çin tarih araştırmacısı Uygur Türk süvari birlikleri üzerinde durarak, “T’ang Ordusu’nun isyanı bastırmadaki şöhreti tarih sayfalarından silinmez. Fakat esas isyanı bastırmada yardımcı ordunun (Uygur Süvari Birliklerinin) rolü büyüktür. Bunu söylerken öncelikle onların düzeni, disiplini ve at sırtında ok atmadaki maharetini göz önünde tutuyoruz. Ata binme maharetini aslında Uygurlar çok iyi geliştirmişlerdi. Uygur Süvarilerinin hareketindeki hız ve çeviklik Piyadelerden kaç kat fazladır. Çin’in atları Uygurların atı gibi iyi değildi. Bu konuda kaynaklarda çok detaylı notlar vardır... T’ang devrindeki askeri başarılar Uygur topraklarında yetiştirilen atlar ve Çin’e Uygur topraklarından getirilip yetiştirilen atlarla alakalıdır. Bu konuda fazla yorum yapmaya gerek yok. Ok ve yaydan yararlanma, at sırtında sadak (?) uzatmaktan söz ederken mutlaka Uygurlardan ders almak gerekir” (Ch’en Yan-ke, 1980) diyerek Uygur Süvari birliklerinin Çin üzerinde ne kadar derin bir etki bıraktığını ortaya koymaktadır.

Uygur süvarileri savaşa giderken her biri birer tane atı yanında yedek alırdı. Uzun mesafeli yerlere gidip savaşacağı zaman bir süvarinin dört atı savaşa beraberinde götürdüğü de görülmekte idi (O Yang-hsiu, 1975:217). Çünkü mesafe uzun olursa ve savaş çok sürerse atlar telif olurlardı. Onun için yanlarında yedek atları bulundururlar-

dı. Atların hepsi sadece savaş için kullanılmazdı. Savaş esnasındaki başka ihtiyaç için de kullanılırdı. Cephane ve Sıhhiye işlerinde kullanmanın yanı sıra yiyecek sıkıntısı olduğu zaman yanında yedek bulundurdukları atı kesip yerlerdi. Susadıkları zaman kısırları sağarak susuzluğu giderirlerdi.

Orhun Uygur Devleti Ordusu askerlerinin savaşırken bindikleri atın üzerine "At Koyak" denilen çelikten yapılmış zırhları giydirdikleri bilinmektedir (Yang Sheng-men, 1998: 207). Uygur askerlerinin savaşta kullandıkları diğer savaş aletleri ve silahlanmaları konusunda yazılı kaynaklarda doğrudan bilgi verilmemekte ise de biz dolaylı olarak verilen bilgilerden ve arkeolojik bulgulardan bu konuda da az olmayan malumatlara sahip olabiliyoruz. Eski Türk kavimlerinin savaşta giderken ok ve yay, kılıç, mızrak, kalkan ve zırh gibi savaş aletleri ile silahlandıklarını biliniyor. Mesela: Oğuz Kağan Destanı'nda : "Günlerden bir günü Oğuz Kağan ava çıktı. Mızrak ile, ok-yay ile, gine kılıç ile, kalkan ile atlandı." (Hoca, Ayup ve Yusuf, 1984:219) şeklinde kayıtlar mevcut. Eski Türklerin başlıca silahlarından biri olan Ok-yay Uygur süvarilerinin de birinci derecede önemli silahlarından idi. Uygurlar genelde Ok-yayı sadece savaşlarda kullanmakla kalmayıp avcılıkta da kullanırlardı. Avcılık Uygurların önemli geçim kaynaklarından biri olduğu için ok-yay kullanmaya çocuk yaşlarından itibaren başlarlardı. Dolayısıyla son derece iyi nişancıdırlar ve ellerinden av kurtulamazdı. Kaşgarlı Mahmud da Uygurların iyi avcılar olduğuna dair şu bilgileri vermektedir: "Uygur beş şehirli bir vilayetin adı. Bana Muhammed Çakır Tonkaoğlu Nizamettin İsrail Toğan Tekin babasından hikaye ederek dedi ki: Zülkarneyin Uygur illerine geldiğinde Türk Hakanı* ona dört bin kişi göndermiş. Bunların tulgalarına takılan kanatlar şahin kanatları imiş. Bunlar at sırtında öne ok attıkları gibi arkaya da ok atarlarmış. Zülkarneyin bunlara şaşa kalmış ve Makadonca 'InanHozhurand' demiş. Yani 'Bunlar kendi kendilerine geçinirler, başkasının yiyeceğine muhtaç olmazlar, çünkü bunların elinden av kurtulmaz, istedikleri zaman avlayıp yiyebilirler' demek istemiş ve bu vilayete 'Hozhur' adı verilmiş" (Kaşgarlı, 1992: C.I 111-112). Sonraki zamanlarda Türkçe'deki ses değişikliğinden dolayı "Hozhur" kelimesi "Uygur" diye telaffuz edilmiş. Ateşli silahlar keşfedilmeden önce büyük savaşlarda ordular karşılaşmadan önce uzaktan bir birlerine yay ve ok ile saldırırlardı. Ondan sonra mızrak ve

* Burada Kaşgarlı Mahmud, Uygur ile Türk ismini eş anlamda kullanmakta olup, Uygur illerinin hakanını "Türk Hakanı" olarak tanımlamaktadır. Bu cümlelerden Milattan Önceki IV. yüzyıldan itibaren Uygur illerinin "Türk İlleri" olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

kılıçlarla çarpışıyorlardı. Onun için yay ve okun bir ordu için önemi büyük idi. Attan sonraki en önemli silah idi. Yay ve ok top keşfedilmeden önce bugünkü topun rolünü oynardı. Bu yüzden Uygur Ordusu yay ve oka çok önem vererek çeşitli yay okları yapıp kullanmışlardı. Yay çapına ve nişan mesafesine göre ikiye ayrılırdı. Ok da sesli ok (Islıklı ok), hafif ok ve alıştırma oku diye birkaç çeşide ayrılırdı.

Sesli ok: Sesli okun, kuyruk tarafı kavak olup üç tarafından delik açmak suretiyle yapılırdı. Sonra okun ucuna başak yerleştirilirdi. Böylece ok yaydan çıktığı zaman ıslık gibi ses çıkarırdı. Bu yüzden sesli oka "Islıklı ok" deniliyordu. Islıklı okun Hunlar zamanından beri Türklerce savaşlarda kullanıldığı ve bu okun Batur Tanrıkut (Mete) tarafından keşfedildiği bilinmektedir. Bugün Çin'de bulunan müzelerde Türklerin savaşlarda kullandığı Islıklı okun pek çok örneği bulunmaktadır.

Hafif ok: Hafif okun nişan mesafesi nispeten uzak olup, yaygın kullanılan bir ok türü idi. En çok savaşlarda ve avda kullanılırdı. Bu tür okun başağı tunçtan veya demirden yapılırdı. Araştırmacılar bu tür okla 50-60 metre mesafe içindeki hedefe hatasız vurulabildiğini, 160-175 metre mesafeye kadar ise okun verimli kullanılabildiğini iddia etmektedirler. (Mo Ren-nan, 1988, 94).

Alıştırma Oku: Alıştırma oku genelde normal zamanlarda çocukların savaş eğitimi aldıklarında ve alıştırma yaptıklarında kullanmaları için yapılırdı. Bu tür okun uçlarına demir veya tunç başağın yerine yuvarlak ağaçtan yapılmış başak yerleştirilirdi. Uygurların savaşlarda kullandıkları okun gücü Orhun kitabelerindeki şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Onlar bir insanı nişan alarak ok attığında ok sırada duran iki kişinin vücudunu delerek geçebilirdi".

Kılıç ile mızrak da eski devirlerde Türk askerlerinin önemli savaş aletleri idi. Çünkü mızrak ile kılıcın yakın mesafedeki kucaklaşma savaşlardaki rolü yüksek idi. Hunların ve Göktürklerin savaşlarda uzak mesafe için oku, yakın mesafe için kılıç ve mızrağı kullandığı gibi Uygur Ordusunda da uzak mesafe için ok, yakın mesafe için mızrak, kılıç ve kısa saplı hançer kullanılmış. Mesela Köl Tegin yazıtında, "Köl Tegin Beyaz atı binip savaşa çıktı, uzun saplı mızrak ile 6 kişiyi öldürdü. Kucaklaşma savaş yapıldığında yanındaki hançeri ile yedinci kişiyi de öldürdü" şeklinde bilgiler vardır.

Uygur Ordusunda kullanılan silahların biri de **Salma**'dır. Salma pamuk ip, yün ip ve dere tellerinden yapılabilen maliyeti düşük basit silah türlerinden biri idi. Normalde çobanların ürküp kaçan at, davar,

koyun v.s gibi hayvanları yakalamak için kullandığı bir çeşit urgandır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Salma'yı ilk defa Hunlar kullanmışlardır. M.S.IV.yüzyılda Küsen'in (bugünkü Doğu Türkistan'ın Kuça şehrinin eski adı) batısına yerleşen Kuzey Hunlarının neslinden gelen Türk toplulukları savaşlarda atın üzerindeyken düşman askerlerine salma atarak canlı yakaladığı bilinmektedir. Uygur Ordusu Salma'yı savaşta silahları yetişmediğinde düşmana karşı direnmek için ve bir de düşmanından birini canlı yakalayarak düşman ordusu hakkında bilgi almak için kullanılmış.

Uygur Ordusunda askerlerin başına çelikten yapılmış tulga, (Şapka), üzerine çelik zırh giydiği bilinmektedir. Mesela: Uygur Kağanı Moyun Çor Kağan yazıtında (Şine Usu Yazıtı dahi denir): "Benim ...zırh ve tulga giymiş 500 yüzden fazla süvari birliklerim piyade askerlerim..." (Orkun, 1994:177) şeklinde geçen bilgilerden bu husus açıkça anlaşılmaktadır.

Uygur Ordusunun süvarileri savaşa giderken ve savaşırken tuğ taşırlardı. Tuğlarının rengi beyaz idi (YangSheng-men, 1998:209). Uygurlar yine savaşta davul, zurna gibi sazları da kullanarak askerlere savaş esnasında cesaret ve moral veriyorlardı. Bazı askerler kahramanlığın simgesi olarak küçük bir parça ipek kumaş yada kutazın (yakın) kuyruğunu yanında taşırlardı. Bundan başka yine Uygur Ordusunun nehri geçerken sal, tulum gibi aletleri de kullandığını yine Uygur dönemine ait olan Bayan Çor Kağan yazıtındaki şu ifadelerden anlamaktayız: "750 yılında Bayan Çor Kağan Karlukların arkasından kovalarken kendisi ve askerleri sal ile tulum binerek İrtiş nehrinden geçmişti (Orkun, 1994: 174).

2. Orhun Uygur Ordusunun Eğitimi

Çin kaynakları Orhun Uygur Devleti Ordusunun güçlü olmasındaki sebebin aslında yoğun bir askeri eğitimle alakalı olduğuna işaret etmektedirler. Eski Orta Asya Türk kavimleri savaşın dışındaki zamanlarda savaş tekniği ve taktiklerini artırıcı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu tür faaliyetlere çocuklar da dahil ediliyordu. Çinliler Hunların askeri eğitiminden bahsederken şöyle demektedir: "Onların çocukları koyunlara binerek ok ve yay ile bıldırcın ve sıçan, büyüünce tavşan ve tilki avlardı. Genç ve orta yaşlı erkekleri çok sağlam ve güçlü olup, son derece çevik idi. Ordusu yay çekip ok atabilen güçlü ve zırhlı süvarilerden oluşuyordu"(Tsi Ma-ch'ien, 1989: 391). Göktürk dönemine ait Köl Tegin yazıtında: "Köl Tegin 10 yaşından itibaren tıpkı büyük savaşçılar gibi eğitildi. 16 yaşında büyük bir ordunun başına geçerek savaşa gitti" şeklindeki Bilgilere rastlıyoruz.

Çin kaynaklarında Kōl Tegin'in henüz 16 yaşında iken büyük bir Çinli komutanı elinde silahıyla yakaladığından ve olgunlaşınca "Savaş Sanatının Üstadı" olarak tanındığından bahsedilmektedir. Kōl Tegin'in ağabeyi Bilge Kağan'ın da 14 yaşta Şad olduğundan, babası ve amcaları ile birlikte doğuda Kingan Dağlarından batıda Demir Kapı'ya kadar olan sahalarda savaştığından pek çok askeri safere katıldığından bahsedilir. Uygur Devletinin de güçlü hakanlarından Bayan Çor'un henüz çocukluk yaşlarında iken "Çor" (Bin başı) olduğu ve babası ile birlikte pek çok savaşa katıldığı kaydedilmiştir. Bunun için Çinliler "Ata biniş ve at sırtında silah oynatmada Çinlilerin Türklerden ders alması lazım" demişlerdir. Daha sonra Çin'in kuzeyindeki eski Türk yurtlarında büyük imparatorluk kuran Moğolların da eski Türk devletlerinin bozkırdaki bir mirasçıları olarak erkek çocuklarını henüz bebekken bir ağaç parçasıyla ata bağlayıp ata alıştırdıklarından, üç yaşına girdiğinde atın eğerini tutup kendinin oturabildiğinden ve hatta eşit yaşındaki çocuklarla at yarışına katıldığından, 4-5 yaşlarından itibaren ise küçük yay ve ok ile dolaşmaya başladıklarından ve büyüyünce de iyi bir süvari olarak orduya katıldıklarından (Mo Ren-nan, 1988, 94) bahsedilmektedir. Burada verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi eski Türkler askeri eğitime çocukluktan itibaren başlamakta yaş sınırına göre bir eğitim programı uygulanmaktadır.

Askeri eğitimde ata binme, at sırtında ok ve yay, kılıç ve mızrak ile maharet gösterme gibi konuların dışında açlık ve susuzluğa dayanma, hazır yiyecek ve içeceği olmadığı zamanlarda kendi çabaları ile yiyecek bulup hayatta kalabilme eğitimi de verilirdi. Çin kaynakları Uygur askerlerinin savaş zamanlarında birkaç gün hiçbir şey yiyip içmeden de dayana bildiklerinden bahsetmektedir.

Askeri eğitim de ve savaşta disipline çok önem verilirdi. Askeri eğitimden kaçanlar askere alınmamakla birlikte toplum tarafından dışlanırdı. Savaşta kaçanların mal mülküne el konularak diğer askerlere dağıtılırdı. Savaşta zamanında gelmeyenlere ağır disiplin cezası verilirdi. Cezalar caydırıcı olduğundan askerlerde suç işleme oranı çok düşüktü. Savaşta kaçarak ihanet edenlerin cezası ölüm idi. Savaşlarda ele geçirilen ganimetler devletin mülkü olarak kabul edilirdi. Askerlerin savaş ganimetlerini yağmalamaları kesinlikle yasaktı. Aksi davranışta bulunan askerler veya komutanlar disiplin suçundan dolayı yargılanırlardı. Uygur süvarileri böyle sıkı eğitimden geçirdikleri ve disiplinli olduklarından dolayı kendi sayısından kat kat büyük orduları yenmişlerdir. Sayıları dört bin olan Uygur süvarilerinin Çin'deki isyanı bastırmaya geldiklerinde gösterdikleri performans

Çinlileri hayran bıraktıkları için T'ang İmparatorluğu yıllıklarında Uygur askerlerinden övgüyle bahsedilmektedir.

Avcılık da eski Hun ve Göktürklerde olduğu gibi Uygurların askeri eğitiminde önemli yere sahip idi. Bu yüzden Çinliler makalenin giriş kısmında belirtildiği gibi savaş dışındaki zamanlarda Uygurların birçok aile ve boylarının bir araya gelerek sürek avına çıktıklarından ve bunun bir nevi savaş eğitimi olduğundan bahsetmişlerdir.

Avcılık konar göçer topluluklar için sadece savaş kabiliyetini arttırmaya yönelik bir spor ve ya eğlence faaliyeti değildi. Aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı idi. Bazı avların etinden. Bazı avların derisinden, bazı avların ise kürkünden yararlanırlardı. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre ilk askeri eğitiminde avcılık vaz geçilmez bir yöntemdi. Savaşta saf tutma, avuna pusu kurma, hızlı ve etkili vurma gibi yöntemler avcılık esnasında öğretilirdi.

Uygur İltebirlerinden Pusat'ın iyi bir avcı olduğu, her zaman arkadaşlarıyla saf tutarak av avlamaya çok düşkün biri olduğu anlaşılıyor. Saf tutup av avlarken bütün Uygur boyları kendi reislerinin arkasında saf olurlardı. Genelde yabancı hayvanların bol olduğu bölgelerde av yaparlardı. Avladığı avların cinsi ve miktarına bakarak güç durumlarını belirlerlerdi. Aynı zamanda saf tutularak yapılan avlar adete bir yarış havasında geçerdi. Kazanan taraf hem toplum arasında itibar kazanıyor hem de ödüllendiriliyordu. Böyle geniş çapta saf olup yapılan av faaliyetlerine bazen on binlerce atlı katılırdı. Bunlar belirli işaretlemlerle tek merkezden yürütülürdü. Bugün Orta Asya Türklerinde hala devam etmekte olan "Oğlak Kapma Yarışı" işte bu tür av yarışlarının günümüzdeki bir kalıntısıdır.

Avcılık yoluyla askeri eğitim verme yönteminin Uygurlardan önce Hunlar tarafından uygulandığını öğrenebilmekteyiz. *Eski T'angnâme* adlı Çin kaynağında Uygurların avcılıkta ataları olan Hunların taktiğini aynen devam ettirdiğine işaret ederek Asya Hunlarının acılık eğitimi hakkında şu bilgilere yer vermektedir: "Av avlamak Hun askerlerinin cengaverliğini arttırmadaki en etkili faaliyet idi... Hun süvarileri geniş dairede yabancı hayvanları kuşatıp birkaç İngiliz mili büyüklüğünde bir çember oluşturlardı. Sonra bu çemberin içine doğru ilerlerdi... Böyle ilerleyiş bazen birkaç gün sürebilirdi. Şartlar ne olursa olsun belirlenen hedeften asla şaşmazlardı. Merkezi hedefi belirlendikten sonra merkezi kuvvet ile iki tarafındaki ek kuvvetler ile belli ölçüde mesafe bırakıp mesafenin değişmemesi kaydıyla ilerlemeye alışmaları gerekirdi. Merkez komutanlık ilerleme esnasında iki tarafındaki ek kuvvetin durumunu kontrol ederek ilerlerdi. Eğer

aradaki ölçülü mesafe bozulursa bazen yavaş ilerleyip aradaki farkı kapatırlardı. İki taraftaki merkezi kuvvete bağlı ek kuvvetler ilerlerken belli işaretlerle merkezi kuvvetle olan temasını kesmezlerdi. Askerler işte bu pratik eğitimle en önemli maharet derslerini alırlar, yeni av meydanı, mesafesi ve vakti konusunda hızlı hem doğru karar vermeyi öğrenirlerdi. Savaş olduğunda sadece hedefi değiştirdi mi tamam-
dı. Yani avdaki hedef yabancı havyan ise savaşta hedef düşman idi” (Liu-hsü, 1986: 5196). *Moğol Tarihi* adlı eserin müellifi meşhur tarihçi Dossan, Moğolların avcılığı tıpkı eski Türkler gibi eğitim amaçlı yaptığına işaret ederek şöyle demektedir: “Moğolların kuşatma avına çıkışı bir askeri harekâtı andırır. Av meydanına önce bir atlıyı göndererek av meydanındaki avlanacak hayvanların az çokluğunu kontrol ederler. Bu konuda bilgi sahibi olduktan sonra etraftaki kabilelerden seçilerek gelen her 10 kişinin içinden birkaç kişiyi seçerek onlardan kuşatma çemberi oluşturularak avlarını kovalarlar. Hedefe doğru yaklaştığında kuvvetlerini merkez, sağ ve sol kanat diye üçe ayırırlar ve hedefine saldırırlar” (Ren-nan, 1988, 84). Bu av taktiği daha sonra Çin’in kuzeyindeki Hitay, Man-ch’ou gibi diğer göçebe kavimler tarafından da uygulandığı için Çin’in kuzeyinde büyük imparatorluklar kurabilmişlerdir.

Kısacası kuşatma altına alarak av yapma ve bu yöntemle askerleri eğitme usulü Hunlar zamanından beri devam eden bir eğitim metodudur. Bu tür av avlama usulü ordu komutanları ve askerler için savaş taktiğini ve sanatını öğrenecek en iyi yöntem idi. Bu yöntemle eski Türklerin kötü yaşam koşulları ve kötü hava şartlarında ayakta kalabilme gücü arttırılmakla birlikte, sürekli yer değiştirmeden dolayı karşılaşılabilecekleri açlık, susuzluk ve hastalık gibi olumsuzluklar karşısındaki direnç gücü de arttırılırdı. Bunun yanı sıra avcılık yoluyla verilen eğitimin bozkır kavimlerinin savaş dışındaki tertip ve disiplinlerini muhafaza ederek her zaman dinç ve güçlü kalmalarındaki rolü de büyüktü.

KAYNAKLAR

- Ch'en Yan-ke. (1980) *T'ang Dönemindeki İsyanı Bastırmaya Gelen Sangunlar ve Mahkeme Askerleri*, Çince, Shang-hai.
Hoca, A. Ayup, T. ve Yusuf, İ. (1984) *Qedimqi Uygur Yazma Yadikarlıqlarindin Tallanma*, Uygurca, Urumçi.
Kaşgarlı, M. (1992) *Divanü Lûgat-it Türk C.I.* Ankara.
Liu Tzu-hsiao (1985) *Uygur Tarihi C.I.*, Pekin.
Liu-hsü, (1986) *Chiu T'ang-shu*, Çince 2. Baskısı (Eski T'ang İmparatorluğu Yıllığı), Pekin.

- Ma-ch'ien, Tsi. (1989), *Tarihi Hatıralar* Uygurca Tercümesi, Çevren: Komisyon, Urumçi.
- Nurhacı,Hacı. (2001) *Qedimki Uygurlar ve Qarahanlılar*, Uygurca (Eski Uygurlar ve Karahanlılar) Urumçi.
- Orkun, H. (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara.
- Ren-nan, M.(1988) "Hunların Askeri Teşkilatı" Uygurca, *Journal Of Xinjiang University* S:2
- Takio, A. (1986) *Hsi Hui-ku shih te Yen-chiu* , Çince (Batı Uygur Devleti'nin Tarihi Üzerine İncelemeler), Çince' ye Çev. Sung, Liu ve Hsu Urumçi.
- Yang Sheng-men. (1998) *Qedimqi Uygurlar*, Uygurca, (Eski Uygurlar)Uygurca'ya Çev: Emin Ahmedi)Urumçi..

